

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження
ГОРБАЧОВОЇ ВАЛЕРІЇ ВАДИМІВНИ

**«ЖИВОПИС ІНДІЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ДОБИ:
ХУДОЖНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ, ОБРАЗНО-ПЛАСТИЧНА СТРУКТУРА»**

Спеціальність 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація

Галузь знань 02 – Культура і мистецтво

представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Науковий керівник – Соколюк Людмила Данилівна,
член-кор. НАМУ, доктор мистецтвознавства, професор

Ступінь актуальності теми дослідження. В умовах сучасності, коли Україна переживає активні процеси деколонізації, дослідження теми індійського живопису в постколоніальній ері дозволяє аналізувати практики художньої традиції, яка стала свідком трансформації мистецьких парадигм. Розгляд досвіду індійських художників, які відчували потребу висловити свої індивідуальні та колективні спостереження, внутрішні конфлікти та розриви через пошуки у мистецтві, стає важливою основою для обговорення викликів формування національної свідомості в контексті значущих політичних змін.

У ХХ ст., в умовах глобалізації, індійське мистецтво є невід’ємною частиною світової художньої сцени. Художники Індії, пристосовуючи традиційні елементи до нових та експериментальних форм, стикаються з викликами адаптації та переосмислення власної та загальносвітової мистецької спадщини в жанрах і в сюжетах. Дисертантка акцентує увагу на цих експериментах, що абсорбують європейські практики, послідовно аналізуючи їх для розкриття взаємодії між традицією та інновацією в живописі. Дисертаційне дослідження, представлене для захисту, розкриває різні покоління художників Індії, які виражають та переосмислюють філософські, релігійні, соціальні практики, а також політичні конструкти.

Важливо враховувати контекст, оскільки колоніалізм в Індії протягом століть сформував стереотипи та систему знецінення мистецьких та культурних досягнень. Ці стереотипи виявляються навіть у сучасності. Дисертантка не уникає складних тем і питань з приводу запозичення, копіювання, адаптації, але надає виважену оцінку як явищу національного відродження, яке визнається завдяки виключним зусиллям індійських художників у соціально-політичних процесах, так і його конфліктним аспектам у взаємодії з іншими художніми практиками. Це підкреслює актуальність теми дослідження В. Горбачової, присвяченої образним та сюжетним трансформаціям живопису Індії у кінці XIX та протягом XX ст.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження здобувачки виконане на кафедрі теорії і історії мистецтв Харківської державної академії дизайну і мистецтв в межах держбюджетної теми «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (номер держреєстрації 0117U001521) та згідно з її планом наукової роботи над темою «Історико-теоретичні аспекти українського мистецтвознавства доби постмодернізму: універсальне й специфічне» (протокол № 12 від 22.02.2022).

Наукові положення та висновки сформульовані в дисертації, спираються на самостійні дослідження авторки в процесі послідовного аналізу творів індійських художників та мистецьких груп в рамках протидії колоніальній політиці. Здобувачка провела ґрунтовну роботу, досліджуючи архівні джерела низки інституцій, а саме оцифровані твори, документи та періодичні видання Британської бібліотеки, онлайн архіву Університетської бібліотеки Гайдельберга, віртуальної бібліотеки Індійського культурного порталу та колекції Asia Art Archive («Азія арт аркайв»). Переважна кількість джерел, опрацьованих дисертанткою, англомовні та закордонні. Переконливим підтвердженням достовірності наукових положень дисертації є розгорнутий додаток у вигляді альбому ілюстрацій, що унаочнює низку творів індійських митців і уточнює відомості про деякі з тих, що згадувались попередніми

дослідниками, або взагалі не мали згадки в українських індологічних дослідженнях.

Положення дисертаційного дослідження значною мірою апробовані на 13 міжнародних та всеукраїнських конференціях. Об'єкт, предмет та обрана проблематика дослідження відповідають паспорту спеціальності 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Отже, поставлене в дисертаційній роботі наукове завдання щодо дослідження живопису Індії у період з кін. ХІХ та протягом ХХ ст. в контексті постколоніальних тенденцій повністю виконано.

Достовірність і новизна отриманих результатів. З викладеного вище аналізу вже випливає достовірність і наукова повнота отриманих авторкою результатів. Наведені дисертанткою літературні, архівні джерела, систематизація наявного спадку митців Бенгальської школи, аналіз освітніх підходів мистецьких шкіл та навчальних практик індійських художників протягом зазначеного періоду, є доказом того, що дане дослідження має наукову новизну. У роботі фахово проаналізовано джерельну базу дослідження, розглянуті праці провідних науковців з обраної проблематики.

В дисертації вперше введено до наукового обігу твори деяких індійських художників, наприклад С. Тагора, П. Сена, Г. Гоша, як важливих акторів мистецької сцени середини ХХ століття, проте які знаходились в тіні більш відомих європейському глядачу митців Індії. Уточнено і доповнено характеристику мистецьких шкіл, а також діяльність окремих мистецьких груп, як «Група 1980» та комуни художників Чоламандал, що належить до Калькуттської школи. В дисертації набуло подальшого розвитку питання феміністичного мистецтва, яке спочатку інтегрувалось в дослідження та переосмислення митцями національних здобутків, а пізніше так само сміливо зарекомендувало себе у світовому мистецтві.

Отже, в дисертації поставлене завдання, що полягає у виявленні й аналізі образних трансформацій індійського живопису у контексті загальностильової еволюції, а також деколонізаційних процесів протягом ХХ ст.

Практичне значення результатів дослідження. Основні положення дисертації можуть бути використані при розробці навчальних курсів, лекцій з різних дисциплін, зокрема «Історії східного мистецтва», «Історії східної культури». Матеріали даної розвідки можуть застосовуватись для подальших наукових сходознавчих досліджень індійського мистецтва ХХ – ХХІ ст. та стати основою монографії. Теоретичні ідеї В. Горбачової можуть бути корисними для широкого кола фахівців — мистецтвознавців, художників-практиків, культурологів, краєзнавців, музейних та галерейних працівників, відповідно результати дослідження можуть використовуватись у підготовці посібників, підручників, каталогів, альбомів, екскурсійних програм тощо.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. За своїм змістом дисертація В. Горбачової є завершеною науковою працею, яка виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності. Дана робота не містить елементів фабрикації, компіляції, плагіату та запозичень. Використані в роботі ідеї, результати та положення інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, а також додатків. Структура роботи послідовна та логічна, відповідає визначенням на початку роботи завданням.

У **вступі** авторка, дотримуючись необхідних вимог, досить чітко визначила об'єкт і предмет дослідження, узгодивши їх з метою і завданнями, розкрила методологічні засади роботи, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість результатів, надала відомості про апробацію ключових положень дисертації.

У **першому розділі** дисертанткою проаналізовано широке коло джерел, включаючи іноземні. Розкрито стан наукового опрацювання теми, систематизовано наявні літературні джерела, наведено джерельну базу та обґрунтовано методологію дослідження. Результатом аналізу історіографії теми дисертації стало окреслення напрямків подальшого дослідження

порушеної проблематики. Визначною складовою джерельної бази дисертації є твори із зарубіжних збірок, додані до дослідження.

У **другому розділі** розглядається вплив колоніалізму на індійське мистецтво, формування художніх інституцій та аналізується еволюція індійських митців, чия діяльність пов'язана з реалістичним та академічним стилем — важливий та неоднозначний для індійського мистецтва етап розвитку національної школи, оскільки тісно пов'язаний з колоніальними впливами. У пункті 2.3 авторка зосереджується на всебічному розкритті свадеші — форми антиімперіалістичного руху, яка багато в чому диктувала трансформацію культури та мистецтва. Даний підпункт дає розуміння тому, як сформувалась альтернативна художня освіта та дає розуміння філософським та ідейним засадам, які надалі транслювались через художні твори.

Третій розділ присвячений ретроспективному аналізу творчих досягнень двох постатей – Дж. Роя та Н. Бозе. Як вказує дисертантка — це художники нового покоління митців Індії, творча діяльність яких підсвічує широкий спектр теоретичних мистецьких питань — авторства, оригінальності, примітивізму та майстерності. Другий підрозділ представляє огляд діяльності виключно жінок-художниць, творчий доробок яких довгий час залишався поза увагою мистецтвознавців-індологів. Аналіз творів Д. Крішни, М. Парех, Н. Малані, Г С. Пал та інших доводить, що деколонізаційні процеси так само повпливали на структуру мистецької сцени, поступово включаючи перспективу жінок на процеси відродження та формування національної школи.

Четвертий розділ присвячений постмодерним пошукам індійських художників, що вільно використовують змішані техніки, комбінуючи їх в окремих випадках з діджитальним простором та демонструючи свободу художніх проявів. Авторка також підкреслює синкретичність постмодерного індійського мистецтва, вказуючи на його зв'язок в індивідуальних випадках з кіно, дизайном, рекламою тощо. Автор цілком логічно зазначає, що постмодерний живопис Індії, завдяки своїй еkleктичній суміші впливів,

критичній взаємодії з традиціями та акцентом на сучасних проблемах, пропонує багатий простір для мистецтвознавчого дослідження.

Висновки дисертаційного дослідження логічно структуровані, послідовно представляють отримані результати та відповідають окресленим науковим завданням.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Наукові результати дисертаційного дослідження висвітлені у чотирьох наукових публікаціях здобувачки, включених на дату опублікування до переліку фахових видань України (одна стаття у співавторстві), одна стаття в іноземному науковому періодичному виданні держави, яка входить до Європейського Союзу. Основні положення дослідження апробовані на тринадцяти наукових конференціях.

Отже, наукові результати, викладені в дисертації, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувачки та відповідають вимогам п.8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Виходячи з того, що ця робота є дійсно першою спробою в українському мистецтвознавстві осмислити мистецькі досягнення постколоніальної Індії, принципових недоліків немає, але є низка поодиноких зауважень, а саме:

1. Авторка в бібліографії наводить усього 4 україномовних джерела, 3 з яких є її власними публікаціями. Виникає питання, чому тут не наведені праці перших українських індологів (мається на увазі сходознавча школа А. Кримського та його колег), про які згадує здобувачка, як про певних своїх попередників? Також було б доречно згадати хоча б роботу С. Тюляєва «Мистецтво Індії» (1958 р.), яка хоча і написана російською, але вона є одною з фундаментальних праць радянської доби в цій галузі. Бо інакше все буде починатися тільки з шановної пані здобувачки.

2. Також в роботі не зрозуміло, чи були розбіжності у розвитку мистецтва в тих регіонах Китаю, які традиційно, ще з часів Середньовіччя знаходилися під впливом не стільки індійської, скільки мусульманської культури.

3. На думку рецензента, в роботі бракує саме індійських назв технік, прийомів, образних категорій тощо, які ми бачимо у великій кількості, скажімо в китайській, японській, арабській чи єврейській культурі. Вважаю, що це заслуговувало на окрему увагу, і ці терміни можна було б вивести в окремий словник.

4. Не досить акуратно оформлена бібліографія, використовуються різні шрифти, неупорядковані інтерактивні посилання тощо. Є питання також щодо оформлення посторінкових приміток. Не має сенсу писати там латинські транскрипції імен мистців, це робиться в дужках після українського написання, але якщо так і робити, тоді слід давати дуже стисло біографічну довідку про тих мистців, які в роботі не згадані раніше, бо ці імена майже нічого не кажуть українським колегам.

В плані дискусійного положення можу позначити, що робота ще виграла б, якщо б включала окремий стислий дискурс зображення оголеного тіла в індійській традиції (бо це одна з головних жанрово-сюжетних складових сучасного живопису), і показати, чи мало це вплив на сучасну творчість.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

В. Горбачова виконала дисертаційну роботу на тему «Живопис Індії постколоніальної доби: художні експерименти, образно-пластична структура» на високому науковому рівні. Робота не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням. Дисертаційна робота за актуальністю, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів, обґрунтованістю висновків повністю узгоджується з науковим профілем спеціальності 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних

зкладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненням від 19.05.2023 №502) і Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 року №44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №341 від 21.03.2022).

Здобувачка Горбачова Валерія Вадимівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Офіційний рецензент:

Завідувач кафедри

монументального живопису ХДАДМ,

кандидат мистецтвознавства, професор

/ Євген КОТЛЯР

М.П.

« 5 » лютого

2024 року

